

Вольнова Л. М. Самостійна робота з психологічних дисциплін як засіб підвищення якості підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери / Л. М. Вольнова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Випуск 11 : [зб. наук. праць] / за ред. П. В. Дмитренка, В. Д. Сиротюка. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – 237 с. – С. 56-62. – (Серія №5. Педагогічні науки: реалії та перспективи).

УДК 378.016.322.1 : 37.013.43 : 159

САМОСТІЙНА РОБОТА З ПСИХОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Вольнова Л. М.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

Сучасне суспільство ставить перед вищою школою задачу підготовки фахівця знаючого, мислячого, котрий уміє самостійно здобувати і застосовувати знання на практиці. Вирішення цієї задачі здійснюється через пошук змісту, форм, методів і засобів навчання, що забезпечують більш широкі можливості розвитку, саморозвитку і самореалізації особи. У зв'язку з цим особливу актуальність набуває проблема підвищення якості підготовки майбутніх фахівців засобами самостійної роботи.

Актуальність зазначеної проблеми обумовлена тим, що в період навчання у вузі закладаються основи професіоналізму, формуються уміння самостійної професійної діяльності.

Зазначимо, що звернення до психолого-педагогічної літератури показує: дослідники неодноразово зверталися до питань формування умінь самостійної учбової діяльності. Так, в працях Б. Г. Ананьєва, А. А. Артемова, М. І. Махмутова, П. І. Підкасистого, Н. А. Половнікової, Л. М. Фрідмана та ін. розкриті роль і місце самостійності у формуванні людської особи. Необхідність і важливість формування самостійності в студентському віці розглядається в роботах З. А. Барішнікова, В. С. Мерліна, Д. Б. Ельконіна та ін. Безперечний інтерес для нашого дослідження становлять праці, в яких значну увагу надається проблемі формування умінь самостійної учбової діяльності (М. М. Боритко, М. А. Данилов, І. А. Зімняя, Т. І. Ільїна, Л. В. Кондрашова, Ф. К. Савіна, О. Г. Нагибіна, Г. В. Соболевська, Р. Б. Срода та ін.).

В той же час аналіз вузівської практики свідчить, що завдання для самостійної роботи носять переважно репродуктивний характер, не передбачаючи прояву творчості. Суттєвим недоліком, на нашу думку, є і розрив змісту завдань для самостійної роботи з професійною підготовкою студентів. Крім того, власний досвід показує, що у студентів не сформовані алгоритми виконання різних видів самостійних робіт, не розвинені й навички самоконтролю: що контролювати, коли не знаєш, що і як точно виконувати. Все це приводить до розриву теорії з практикою, відсутності розуміння студентами ролі виконуваних завдань для майбутньої практичної професійної діяльності, зниження якості освіти.

В руслі вказаних проблем й актуальності вибраної теми дослідження, були сформульовані і його цілі: обґрунтування роль завдань із самостійної роботи (на прикладі курсу «Соціальна психологія») для професійного становлення студентів спеціальності «Соціальна педагогіка. Практична психологія».

Як уже було зазначено, основна задача сучасної вищої освіти полягає у формуванні творчої особи фахівця, здібного до саморозвитку, самоосвіти, інноваційної діяльності. Вирішення цієї задачі навряд чи можливо тільки шляхом передачі знань в готовому вигляді від викладача до студента. Необхідно перевести студента з пасивного споживача знань в активного їх творця, що уміє сформулювати проблему, проаналізувати шляхи її рішення, знайти оптимальний результат і довести його правильність. Це вимагає зміни сучасної освітньої парадигми.

Так, аналіз таблиці (наводимо її фрагмент в табл.1), складеної Г. Б. Скоком [3, 85-86] на основі робіт учених в області філософії освіти, педагогів і психологів показує зміну парадигм в освіті в рамках системи управління якістю в освітній установі.

Табл. 1.

Сучасна освітня парадигма

<i>Стара парадигма</i>	<i>Нова парадигма</i>	<i>Приклади самостійної роботи студентів при новій парадигмі</i>
<i>навчання</i>	<i>освіта</i>	
трансляє знання	творює нові знання	соціально-психологічне дослідження особливостей міжособистісних відносин

передає досвід	вчить аналізувати, вивчати минулий досвід	опорний план-конспект
дає знання в готовому вигляді	вчить здобувати, вибудовувати знання на основі різномірної, різнопланової інформації	реферати, соціально-психологічна проблематика котрих співвіднесена з соціально-педагогічною діяльністю
формує (особа, знання, уміння)	допомагає розпізнавати потреби і мотиви, надає допомогу і підтримку в саморозвитку	твір-роздум «Практичне значення і застосування соціально-психологічних знань в соціальній сфері»
вчить вирішувати поставлені задачі	вчить самостійно ставити задачі, інтегрувати ідеї, задуми, проекти	спостереження за поведінкою людей у великих стихійних групах; характеристика такої поведінки
вчить засвоювати знання	вчить засвоювати спосіб мислення, що приводить до відкриття нових знань	соціально-психологічна характеристика групи з описом психологічних характеристик і всіх параметрів групи; розповідь-екскурс «Культура та особливості взаємодії»
вчить відтворювати інформацію	вчить працювати з інформацією, проводячи її класифікацію, узагальнення	таблиця «Соціальна психологія/соціальна педагогіка: спільне та відмінне»
вчить описувати погляди, позицію інших (в минулому і теперішньому часі)	вчить формулювати, займати і відстоювати власну позицію	есе «Вплив ЗМІ на установки та свідомість людини, її поведінку в групі»; реферати, соціально-психологічна проблематика яких співвіднесена з соціально-педагогічною діяльністю
вчить набувати знання про запас («може стати» в нагоді)	вчить набувати знання в діяльності, що моделює майбутню професійну	вправи, завдання, які можуть сприяти подоланню комунікативних бар'єрів при взаємодії соціального педагога з клієнтом; приклади (з літератури, життя) етапів розвитку конфлікту, їх профілактика
вчить боротьбі за... проти	вчить чинити опір злу в будь-яких умовах, зберігаючи гідність	прослідкувати на будь-якому прикладі (літературному, життєвому) етапи розвитку конфлікту
вчить стійко стояти на вибраній позиції, ігноруючи думки інших	вчить толерантності, обліку думки опонента, терпимості	розповідь-екскурс на тему «Культура та особливості взаємодії»
вчить спілкуванню в рамках стабільних ролей	вчить постійній зміні ролей	усне повідомлення «Вплив статі на міжособистісне спілкування»

Як бачимо, нова парадигма спрямована на підготовку компетентного фахівця, здатного адаптуватися до змін і самостійно вчитися, котрий уміє працювати в команді, а не просто слухняно виконує накази. Саме тому реформа вищої освіти, що відбувається зараз, на думку багатьох авторів [5], зв'язана по своїй суті з переходом від парадигми навчання до парадигми освіти. В цьому

плані слід визнати, що самостійна робота студентів (СРС) стає не просто важливою формою освітнього процесу, а його основою.

Третя колонка табл. 1, що є доповненням автора, спрямована на показ зразків таких завдань з самостійної роботи, котрі, на нашу думку, відповідають новій парадигмі. Більш конкретну характеристику запропонованих завдань ми наводимо нижче.

Ми розглянемо контрольовану самостійну роботу (КСР), що спрямована на «поглиблення і закріплення знань студента, розвиток аналітичних навиків по проблематиці учбової дисципліни» [1]. Всі завдання подані з необхідними рекомендаціями та алгоритмами виконання. Автором здійснена спроба узгодити їх зі специфікою професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери.

Завдання до модуля I. Теоретико-історичні основи соціальної психології:

1. Скласти таблицю «Соціальна психологія/соціальна педагогіка: спільне та відмінне». Відобразити їх об'єкти, предмети, завдання вивчення, дослідницький інструментарій тощо.

2. Уявіть собі, що Ви – соціальний психолог, що займається дослідженням альтруїзму. Ви хочете з'ясувати, які чинники впливають на рішення людей надати допомогу потребуючим. Подумайте, які вимірювання ви будете проводити? Які методи використаєте? Розробіть програму дослідження.

3. Написати опорний план-конспект «Теоретико-історичні основи соціальної психології» за такими питаннями: – концепція «психології народів» В. Вундта; – концепція «психології мас» Г. Лебона і Г. Тарда; – дослідження психології мас З. Фрейдом; – теорія інстинктів соціальної поведінки В. Мак-Дугалла; – концепція «Множинного Я» Е. Гофмана; – концепція соціального характеру Е. Фромма; – поняття «соціальної людини» у концепції Е. Мейо; – дослідження Ч. Кулі соціально-психологічних механізмів взаємодії у групі; – вплив групи на індивіда у дослідженнях Ф. Олпорта та В. Меде.

Зазначимо, що конспект як «короткий письмовий виклад змісту тексту» [2, 7] створюється в результаті систематизації і узагальнення першоджерела. Перш ніж конспектувати, необхідно спрямувати студентів на: визначення мети конспектування; прочитання тексту повністю; виділення логічно закінчених частин, а в них – головного. Подаються і чіткі вимоги до написання: назва доповіді; короткі біографічні дані про вчених (роки життя, основні твори); основні соціально-психологічні ідеї, котрі висловлені даними вченими; література (не менше 5 джерел, з назвою параграфу чи розділу, де це питання розкривається, вказаними сторінками. *Наприклад*, Конформизм // Майерс Д. Соціальна психологія. 7-е изд. – СПб: Питер, 2004. – С. 242-283).

4. За одним з питань, винесених на конспектування (на вибір), студенти готують доповідь, котра, на думку більшості вчених, «сприяє формуванню навиків дослідницької роботи, розширює пізнавальні інтереси, привчає практично мислити» [4, 5]. При написанні доповіді студентам рекомендується скласти план; виділити цитати, котрі відображають план (підкреслити, зробити закладки); виділити незнайомі слова, визначити їх значення за словником. Працюючи з джерелами, слід систематизувати отримані відомості, зробити висновки і узагальнення.

Завдання до модуля II. Суспільні відносини та міжособистісні стосунки:

1. Підготувати усне повідомлення на тему: «Вплив статі на міжособистісне спілкування»; обґрунтувати, чому це питання важливе соціальному педагогу.

2. Підібрати вправи, завдання, які можуть сприяти подоланню комунікативних бар'єрів при взаємодії соціального педагога з клієнтом. Програти їх на занятті зі студентами.

3. Підготувати розповідь-екскурс на тему «Культура та особливості взаємодії» (Наприклад, Індія – спілкування, праця, дозвілля, шлюб тощо).

4. Прослідкувати на будь-якому прикладі (літературному, життєвому) етапи розвитку конфлікту. Запропонувати соціально-педагогічні шляхи його вирішення.

5. Провести соціально-психологічне дослідження з метою вивчення особливостей міжособистісних відносин за поданою схемою.

– *Методологічна частина*: проблема дослідження – міжособистісні відносини; мета дослідження – вивчення прояву певних особистісних рис у міжособистісній взаємодії; об'єкт дослідження: емпатійність, товариськість, конфліктність тощо; предмет дослідження – рівень чи тип, особливості вказаних ознак; спосіб збору інформації: анкетування, тестування тощо; їх вид, назва методики.

– *Методична частина*: характеристика досліджуваних (кількість – не менше 20, вік, стать, професійна, релігійна, національна чи інша приналежність); результати дослідження (кількісні та якісні показники у % та числах, порівняння даних за віком та статтю); висновки на основі результатів (переважаючі рівні, типи, тощо; ймовірні причини таких даних (вплив ситуації, оточуючих тощо)).

Запропоновані практичні завдання не тільки розвивають навички дослідницької діяльності, а й вчать студентів набувати знання в діяльності, що моделює майбутню професійну.

Завдання до модуля III. Соціальна психологія груп та спільностей:

1. Скласти соціально-психологічну характеристику будь-якої групи, яку ви добре знаєте, з описом психологічних характеристик і всіх параметрів групи.

2. Провести спостереження за поведінкою людей у великих стихійних групах (натовп, маса, публіка, аудиторія) за поданою схемою. Зробити порівняльну характеристику такої поведінки, взявши або дві різні ситуації формування певної стихійної групи (наприклад, натовп в метро і натовп при ДТП), або різні стихійні групи (наприклад, натовп в метро і публіка на стадіоні). Пояснити значення отриманих знань для соціального педагога.

Зразок висвітлення результатів спостереження:

– *Методологічна частина*: проблема дослідження – вплив натовпу на поведінку людини; мета дослідження – вивчення вплив натовпу на поведінку людини, особливості її взаємодії, засобів комунікації; об'єкт дослідження –

натовп в метро і натовп біля банку; предмет дослідження – особливості людей у натовпі (переважаючий вік, стать, можливо, професійна, релігійна, національна чи інша приналежність); вербальні та невербальні акти поведінки окремих людей та груп людей у натовпі (міміка, переважаючі емоційні стани); особливості рухової активності у натовпі (переважаючі жести та пози); особливості міжособистісної взаємодії у натовпі; гіпотези: ситуація виникнення натовпу впливає на його характеристики; рухова активність у натовпі дуже висока; переважання невербальних засобів комунікації; спосіб збору інформації: спостереження – невключене, приховане, польове.

– *Методична частина*: результати дослідження (відображаються виявлені особливості при спостереженні за вказаними у предметі дослідження пунктами, проводиться їх порівняльна характеристика); висновки на основі результатів (узагальнюються отримані дані, підтверджуються або спростовуються гіпотези, вказуються ймовірні причини виникнення спостережуваних явищ).

Зазначимо, що при виборі предмету дослідження здійснюється орієнтація студентів на тематику їх курсових робіт, таким чином забезпечується наповнення практичної частини курсового дослідження.

3. Студентам можна запропонувати написання реферативних повідомлень – «короткого викладу письмово або у формі публічної доповіді змісту наукової праці або праць, літератури по темі» [4, 5]. Вони повинні розкривати основні концепції початкового тексту. Це є своєрідна підготовка студентів до написання теоретичної частини курсової роботи. Вони вчаться підбирати та узагальнювати фактологічний матеріал, а також узагальнюють знання щодо оформлення основних структурних частин роботи, закріплюють стилістичні та технічні вимоги. Забезпечення зв'язку соціально-психологічної проблематики зі специфікою практичної підготовки соціальних педагогів ілюструє наведена тематика рефератів:

– Комунікативний простір міжособистісних відносин соціального педагога та клієнта.

– Процес спілкування соціального педагога та клієнта в руслі трансакційного аналізу Е. Берна

– Переваги та недоліки основних форм взаємодії (кооперація/конкуренція – конфлікт) при роботі соціального педагога з клієнтом.

– Моделі кооперативної взаємодії суб'єктів соціальної профілактики.

– Агресія як деструктивна форма взаємодії клієнта з соціальним працівником, її профілактика.

– Альтруїстична поведінка у взаємодії соціального педагога та клієнта.

– Навіювання як вид психологічного впливу соціального педагога на клієнта.

– Соціально-психологічні особливості емпатії соціального педагога у стосунках з клієнтом.

– Характеристика соціальної перцепції у роботі працівників соціальної сфери.

– Соціальна депривація особистості та шляхи її профілактики.

– Роль соціального педагога у профілактиці групового тиску (конформізму) та маніпулювання у молодіжному середовищі.

– Роль соціального працівника у профілактиці чуток як особливого каналу комунікації.

– Соціальні рухи як форма колективної поведінки. Профілактика їх асоціальної спрямованості.

Варто проводити детальні консультації перед виконанням такого виду робіт, оскільки практика показує заміщення студентами підготовки реферату конспектуванням, не розуміння їх відмінностей. Тому вимоги повинні бути достатньо конкретизовані: а) *титкульний лист*, на якому вказується назва учбового закладу, кафедри, тема реферату, з якого предмету, прізвище, ім'я, по-батькові студента і керівника, дата, місто; б) *зміст реферату*: вступ (мета, завдання реферату та основні питання, які будуть висвітлюватися); основна частина (суть досліджуваного явища чи процесу у соціально-психологічній

науці – визначення, види, форми тощо; зв'язок досліджуваного явища з вказаною соціально-педагогічною проблемою; формулювання власної точки зору на окреслену проблему); висновок; література в алфавітному порядку (не менше 10 джерел, з назвою параграфу чи розділу, де це питання розкривається, вказаними сторінками).

Критерії оцінки реферату – відповідність темі; глибина опрацювання матеріалу; правильність і повнота використання джерел; оформлення реферату – повідомляються студентам заздалегідь, і, мотивуючись ними проводиться й аналіз робіт.

Написання реферату доцільно завершувати підготовкою повідомлення за його змістом. Це є своєрідним практикумом перед захистом курсових робіт. У студентів формується уявлення про композицію доповіді. Викладач наголошує, що у вступі необхідно: підкреслити актуальність вибраної теми, показати її значення, торкнутися історії і постановки питання у різних авторів; назвати джерела інформації, на які спиралися при підготовці до виступу; сформулювати загальні питання (тези), які будуть розкриті в доповіді. Основна частина припускає: виклад змісту доповіді у формі живого спілкування, цілеспрямовано, ясно, точно, виразно, правильно з погляду законів і норм української мови; аргументування своєї точки зору на висунуту проблему. На завершенні слід доказово сформулювати свою думку і відношення до обговорюваного питання; проаналізувати доповнення, поправки, пропоновані виступаючими при обговоренні доповіді, дати відповіді на питання, зробити загальний висновок за доповіддю; показати значення питання для практичної діяльності на сучасному етапі в сучасних умовах.

Завдання до модуля IV. Соціалізація особистості:

1. Написати есе на тему «Вплив ЗМІ на установки та свідомість людини», розкрити шляхи профілактики негативних впливів.
2. Скласти словник основних термінів. Формою контролю даного завдання з самостійної роботи є написання контрольної роботи, система завдань якої передбачає як виявлення знань з розділу, так і розуміння суті

предметів і явищ, що вивчаються, їх закономірностей, уміння самостійно робити висновки і узагальнення, творчо використовувати знання і навички.

Варіантом контрольної роботи може бути такий:

<i>I. Дайте визначення понять:</i>	<i>Перелічіть:</i>	<i>Вкажіть відмінності між:</i>	<i>Назвіть приклади</i>
<ul style="list-style-type: none">▪ каузальна атрибуція▪ забобон	<ul style="list-style-type: none">▪ сфери соціалізації▪ види установок	<ul style="list-style-type: none">▪ первинною та вторинною соціалізацією	<ul style="list-style-type: none">▪ гендерних стереотипів

Завершувати вивчення дисципліни може твір-роздум на тему «Практичне значення та застосування соціально-психологічних знань в соціальній сфері».

Контроль за КСР здійснюється, перш за все, в реалізації традиційних форм: колоквиуми, контрольні, співбесіда. Проводяться вони в дні, визначені деканатом. Окрім цього, радимо організувати олімпіада з психології, конкурси рефератів, захист творчих проектів тощо.

Як бачимо, студентам необхідна різнопланова педагогічна підтримка в пошуку і оволодінні ними прийомами і способами ефективної самостійної учбової роботи. Виконання завдання самостійної роботи з «Соціальної психології» стимулює уміння студентів поєднувати теоретичні психологічні знання зі зверненням до практичних соціально-педагогічних ситуацій, введення завдань, наближених до актуальних проблем сучасності, орієнтує їх на вирішення професійних задач. Особливе значення при підготовці контрольних і курсових робіт, творчих рефератів має залучення викладачів споріднених дисциплін через використання міжпредметних зв'язків. Це дозволяє студентам повніше розкрити своє бачення проблеми. Вивчення такого взаємопроникнення дисциплін є перспективним і потребує подальших розвідок у даному напрямку.

Список використаної літератури

1. *Временные* рекомендации по организации самостоятельной работы студентов // <http://www.asu.ru/admin/umu/samra.ru.shtml>

2. *Одинцова В. П., Федоров И. В.* Планы семинаров по курсу «Социальная психология» для студентов специальности 080505 «Управление персоналом»: учебно-методическое пособие. – М.: МАДИ (ГТУ), 2005. – 48 с.

3. *Скок Г. Б.* Некоторые нормы качества деятельности преподавателя / Г. Б. Скок // Университетское управление: практика и анализ. – 2003. – №3(26). – С. 84-90.

4. *Формы* самостоятельной работы студентов. Методические рекомендации для студентов СПФ/Состав. Горбунова Г.П., Теплинских М.В. – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2002. – 27с.

5. *Шерватова Н.Н., Ларионова Е.А.* Качество образования – визитка учебного заведения. // Научно-методический сборник «Качество среднего профессионального образования: проблемы и пути обеспечения». 2003 г. – М., 2003.

В статье обосновывается роль заданий по самостоятельной работы (на примере курса «Социальная психология») для профессионального становления студентов специальности «Социальная педагогика. Практическая психология». Даются примеры соответствующих заданий.